

عنوان مقاله انسان شناسی از منظر قرآن با تکیه بر انسان کامل (خلیفه الله)

نویسندگان ** مرتضی رحیمی آهنگرکلائی و فاطمه عباسی

مقدمه

انسان‌شناسی یکی از مهمترین دانش‌های زیربنایی در علوم انسانی است و از آن‌جا که این دانش اساساً مهمترین موضوع خلقت است، به عنوان یکی از مهمترین اهداف اکثر مکاتب فکری از گذشته تاکنون مطرح بوده است. شناخت دقیق و جامع چپستی و هویت انسان درآمد ورود به مباحث آن است. این مقاله با روش تحقیق توصیفی-تبیینی درصدد تبیین چپستی انسان و بطور ویژه انسان کامل (خلیفه الله) از منظر قرآن است و نیز از آنجا که این مفهوم در دایره انسان شناختی درحال بررسی است در خلال بحث به تطبیق آن با علم روانشناسی نیز پرداخته شده است.

یافته‌ها و نتایج

در این پژوهش ابتدا به مفهوم شناختی انسان شناسی پرداخته شده و چنین نتیجه گرفته شده که «انسان‌شناسی» یک رویکرد عملی برای پاسخگویی به پرسش‌هایی است که انسان از خود دارد. سپس به بحث انسان کامل از دیدگاه روانشناسی پرداخته شده و در تبیین آن از مبانی ابراهام مازلو استفاده شده. وی «در مقام بیان خصوصیات شخصیت ایده‌آل، بطور خلاصه اقدام به اصلاح در جهان بینی و فلسفه نمودن-به معنای ادراک کارآمد واقعیت- پذیرش خود، دیگران و طبیعت، خودانگیزگی، سادگی و طبیعی بودن، مسأله مدار بودن، کناره گیری و نیاز به خلوت داشتن، خود پیروی و استقلال از محیط و فرهنگ داشتن، تجربه اوج یا عرفانی، روابط بین فردی، ساختار منش مردمی، برخوردار بودن از قدرت تمیز بین وسیله و هدف، حس شوخ طبعی فلسفی، خلاقیت، مقاومت در برابر فرهنگ پذیری، صافی تر شدن، واقع گراتر شدن و کمتر ویرانگر بودن، وسیع تر بودن، کل گراتر و وحدت گرا بودن را از خصوصیات شخصیت سالم و ایده‌آل می‌داند. نگارندگان سپس به انسان کامل در مبانی اسلامی پرداخته‌اند و به بیان ویژگی‌های انسان کامل از منظر اسلام پرداخته‌اند. برآیند کلی مبانی اسلامی انسان کامل آن است که انسان کامل انسانی است که دارای اخلاق الهی باشد، هدف نهایی آفرینش، باعث هستی و دلیل بقای آن، تجلی اسماء الهی و اسم جامع او، واسطه بین آفریدگار و آفریدگان، خلیفه خدا که علمش آشکار است و قول و فعل و خلق نیک در او، در نهایت است. او راهنمای آفریدگان و انسان‌هاست و آشنا به بیماری‌های نفسانی و روحی آنان است و آنان را شفا می‌بخشد. او آفریده خداست اما آفریده‌ای خداگونه. او نائب خداوند در صفات و اخلاق اوست که دوگانگی در او نیست و با هویت الهی وحدت دارد و از همین رو چنین مقامی دارد. در ادامه تطبیق انسان کامل در دو دیدگاه دینی و روانشناسی جمع بندی گردیده و نقاط اشتراک و افتراق دو دیدگاه بیان گردیده است. در سر فصل بعدی انسان شناسی از منظر قرآن بطور خاص مورد بررسی قرار گرفته است/ بطور خلاصه باید گفت مهمترین آیه‌ای که در قرآن کریم به جایگاه والای انسان کامل پرداخته است، آیه ۳۰ از سوره مبارکه بقره می‌باشد که در آن انسان کامل را بعنوان «خلیفه الله» معرفی می‌نماید. در اینکه انسان کامل چه کسی است دو دیدگاه مهم وجود دارد. برخی تنها حضرت آدم را خلیفه الله دانسته‌اند و عده‌ای نیز انسان را بطور عام جانشین خدا می‌دانند. حاصل بحث در این زمینه تایید نظر دوم می‌باشد. سپس به رابطه خلیفه الله و انسان کامل پرداخته شده است/ در بخش پایانی پژوهش حاضر به مصداق انسان کامل در فرهنگ اسلامی پرداخته شده است و چنین بیان شده است که اصطلاح «انسان کامل» در فرهنگ اسلامی دارای دو مصداق معین است: یکی منطبق بر انبیاء و ائمه (علیهم السلام) است که صاحب ولایت شمسیه هستند و انسان کامل حقیقی این‌ها هستند و دوم، منطبق بر اولیاء و عارفان حقیقی که به مقام فناء در ذات الهی (با تفسیر صحیح آن) رسیده‌اند و دارای ولایت قمریه هستند، که بنابر مصداق دوم رسیدن به مقام کمال انسانیت برای همه انسان‌ها ممکن است.

بحث و نتیجه گیری

مهمترین نتایج حاصل از پژوهش حاضر از این قرار است:
انسان شناسی بعنوان یکی از مهمترین شاخه های علوم انسانی از آنجا که با موضوع خلقت انسان پیوند خورده است، از جمله اساسی ترین علوم در واکاوی مفهوم انسان کامل محسوب می‌گردد.
علم روانشناسی با جنبه غیر الوهیتی به مفهوم انسان کامل پرداخته است. هرچند نقطه افتراق میان دیدگاه اسلامی و روانشناسی در دخالت ذات الهی در رسیدن به کمال انسانی است، اما نتیجه این پردازش در علم روانشناسی با نتایج دینی دارای تقارب مفهومی است.
در نگاه قرآن مقام خلیفه الله در موازات مفهوم انسان کامل به کار رفته است. در این نگاه انسان برای داشتن چنین مقامی باید به اوج کمال برسد؛ اما چنین مقامی مخصوص یک فرد خاص نمی‌شود و انسان‌ها هر یک به موازات تلاش و ایمانشان در رتبه ای از کمال انسانی قرار می‌گیرند.
خلیفه الله دو سطح کمالی دارد. سطح مخلصین که در والاترین حالت ممکن از کمال انسانی قرار دارد و سطح ایمان که شامل حالت مطلوب و ایده‌آل کمال انسانی می‌گردد.
«دایره شمولیت انسان کامل در دو دسته قابل تقسیم می‌باشد. دسته اول که تنها شامل انبیاء و ائمه علیهم السلام می‌شود و دسته دوم که شامل اولیاء در دیگر مؤمنان می‌شود.

روش

در مقاله حاضر به روش تحلیلی توصیفی به سر فصل های ۱. مفهوم شناختی انسان شناسی ۲. انسان کامل از دیدگاه روانشناسی ۳. انسان کامل در مبانی اسلامی ۴. تطبیق انسان کامل در دو دیدگاه دینی و روانشناسی ۵. انسان کامل (خلیفه الله) در قرآن ۶. مصداق انسان کامل در فرهنگ اسلامی پرداخته است.

منابع

- اهم منابع مورد استفاده قرار گرفته در این تحقیق به شرح زیر است:
- قرآن کریم؛ ابن عربی، م. (۱۴۲۲ق). تفسیر ابن عربی، (چاپ نخست). بیروت: دار احیاء التراث العربی. -----
(۱۳۸۷ش). فصوص الحکم، (چاپ نخست). تهران: نشر مولی. آذربایجانی، م. (۱۳۷۵ش). انسان کامل (مطلوب) از دیدگاه اسلام و روانشناسی، (شماره ۹). صص ۶-۲۱. آلوسی، م. (۱۴۱۵ق). روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم، (چاپ نخست). بیروت: دارالکتب العلمیة. آملی، ح. (۱۴۲۶ق). جامع الاسرار ومنبع الانوار، (چاپ نخست). بیرون: مؤسسه التاریخ العربی. امیری، ع. (۱۳۸۶ش). کمال انسان و انسان کامل، (چاپ نخست). صص ۱-۳. تهران: همایش بین المللی امام خمینی و قلمرو دین کرامت انسان، نشر: عروج. جوادی آملی، ع. (۱۳۷۸ش). تسنیم، (چاپ نخست) قم: نشر اسراء. -----
----- (۱۳۸۹ش). امام مهدی (عج) موجود موعود، (چاپ سوم) قم: نشر اسراء. حلبی، ع. (۱۳۸۳ش). جلوه‌های عرفان، چهره‌های عارفان، (چاپ نخست). تهران: نشر قطره. خسروپناه، ع. (۱۳۸۴ش). انسان‌شناسی اجتماعی، (شماره ۱). صص ۱۵۷۱۸۴، تهران: پژوهش‌های تربیت اسلامی. -----؛ میرزایی، ر. (۱۳۹۸ش). چپستی انسان‌شناسی، (شماره ۲۴)، صص ۳۵۵۶، تهران: انسان‌پژوهی دینی. طبرسی، ف. (۱۳۷۲ش). مجمع البیان فی تفسیر القرآن، (چاپ سوم). تهران: انتشارات ناصر خسرو. Maslow, A.H. (1954). Motivation and Personality. New York: Harper & Row. ----- (1971). The Farther Reaches of Human Nature. New York: The Viking Press. ----- (1968). Toward a Psychology of Being, 2 nded. Princeton: N.j. Van s Theory of Motivation and Heirarchy of Human needs : A NostrandReid, A. (2008). Maslow critical Analysis. Berkeley: University of California.

